

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра фінансів

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

(підпис)
“ ____ ” _____ 2025 р.

РЕФЕРАТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
на здобуття освітнього ступеня бакалавра
зі спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування
за бакалаврською програмою професійного спрямування
«Фінанси, фінансовий менеджмент та страхування»
на тему: «Напрями зміцнення фінансової незалежності місцевого
самоврядування»

Виконавець:
студента ФФБС, 41 гр
Мартинів Д. Л.

Науковий керівник:
доктор економічних наук, професор
Мельник В. М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реформа системи місцевого самоврядування, що стартувала у 2014 році, була спрямована на формування самостійних і спроможних громад, здатних ефективно вирішувати питання життєдіяльності населення та сприяти економічному розвитку регіонів. Основою такої спроможності є не лише надання громадам повноважень, але й забезпечення їх достатніми фінансовими ресурсами. Саме баланс між владними повноваженнями та фінансовою самостійністю дозволяє створити дієву систему управління, яка орієнтована на підвищення якості життя мешканців.

Однак повномасштабна збройна агресія росії серйозно ускладнила поступальний розвиток цієї реформи. Водночас війна стала своєрідним "стрес-тестом", який виявив, наскільки важливою є спроможність органів місцевого самоврядування діяти оперативно, гнучко та ефективно у кризових умовах. Місцева влада стала активним учасником ліквідації наслідків війни: відновлення інфраструктури, допомога постраждалим, прийом внутрішньо переміщених осіб, підтримка релокованого бізнесу, залучення зовнішньої допомоги та інвестицій.

У такій ситуації особливої актуальності набуває питання посилення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування. Йдеться не лише про достатність бюджетних надходжень, а й про їх своєчасність, прозоре та ефективне використання, а також про здатність місцевої влади шукати нові джерела фінансування та адаптуватися до змін. Фінансова незалежність сьогодні - не просто умова сталого розвитку, а необхідність для виживання громад у надзвичайних умовах.

Тому надзвичайно важливим є системне дослідження стану фінансової незалежності громад в умовах воєнного стану та пошук практичних механізмів її зміцнення. Незважаючи на науковий інтерес до цієї теми з боку таких дослідників, як В. Венцель, Я. Казюк, О. Кириленко, М. Крутько, І. Пирога, Ю. Радіонов та інших, багато аспектів ще потребують глибшого аналізу, особливо в контексті сучасних викликів.

З власної точки зору, можна стверджувати, що саме зараз Україна має шанс переосмислити роль місцевого самоврядування не лише як адміністративної одиниці, а як повноцінного учасника національної стратегії стійкості, відновлення та розвитку. Варто створювати гнучкі фінансові механізми, які дозволять громадам не просто виживати, а й планувати майбутнє у складних умовах.

Мета дослідження - виявити ключові чинники та причини, що впливають на фінансовий стан органів місцевого самоврядування і розробити пропозиції щодо його покращення.

Поставлена мета спонукала до формування і вирішення таких завдань дослідження:

- Розкрити сутність, функції та повноваження органів місцевого самоврядування;
- дослідити джерела формування доходів та напрями витрачання коштів органів місцевого самоврядування;
- розкрити функціонування органів місцевого самоврядування в контексті реформи децентралізації;
- проаналізувати динаміку доходів і видатків місцевого самоврядування в Україні;
- оцінити фінансову спроможність територіальних громад;
- дослідити міжнародне партнерство як напрямку підвищення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування в Україні;
- окреслити шляхи зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування в умовах воєнного стану.

Об'єкт дослідження – процес формування та витрачання коштів і виконання повноважень органів місцевого самоврядування.

Предмет дослідження – відносини, що виникають при залученні, формуванні та розподілі коштів органів місцевого самоврядування в Україні.

Методи дослідження. У процесі дослідження було застосовано низку методів, які забезпечили комплексність і об'єктивність аналізу. Зокрема, метод порівняльного аналізу дозволив зіставити обсяги доходів місцевих бюджетів залежно від джерел їх надходження. Метод групування даних було використано

для класифікації напрямів реалізації повноважень органів місцевого самоврядування залежно від типу регіонів — прифронтових, центральних та тилових. Метод аналогії сприяв порівнянню результатів оцінки фінансової спроможності громад, отриманих за допомогою різних підходів. Для візуалізації отриманих результатів застосовувався графічний метод, що дало змогу наочно представити інформацію у вигляді схем і діаграм.

Інформаційна база. У ході дослідження використано нормативно-правову базу, зокрема: закони України, укази Президента України, постанови Верховної Ради України, розпорядження Кабінету Міністрів України, а також накази та офіційні порядки Міністерства фінансів України. Джерелами інформації також стали матеріали з офіційного вебпорталу «Децентралізація», Державного порталу бюджету для громадян, наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, статистичні дані та аналітичні матеріали з відкритих джерел в мережі Інтернет.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, основної частини, висновків, списку використаних джерел та додатків. Кваліфікаційна робота викладена на 75 сторінках, містить 7 таблиць, 13 рисунків. Список використаних джерел налічує 50 найменувань, розміщених на 6 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі досліджено сутність, функції та повноваження органів місцевого самоврядування і розкрито джерела формування доходів та напрями витрачання коштів органів місцевого самоврядування.

У другому розділі здійснено аналіз функціонування органів місцевого самоврядування в контексті реформи децентралізації. Проаналізовано динаміку доходів і видатків місцевого самоврядування, оцінено фінансову спроможність територіальних громад.

У третьому розділі досліджено міжнародне партнерство як напрямок підвищення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування в Україні. Запропоновано шляхи зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування в умовах воєнного стану.

ВИСНОВКИ

У роботі досліджено проблеми фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування та запропоновано напрями його покращення.

1. Встановлено, що основною метою діяльності місцевого самоврядування є забезпечення громадян високоякісними необхідними послугами та створення умов для соціально-економічного розвитку території. Проаналізовано наслідки бойових дій на території України, зокрема зростання нерівності між регіонами, що проявляється у демографічних дисбалансах: частина населення покидає небезпечні території й переміщується в інші регіони. Території, розташовані близько до зони бойових дій, мають обмежені можливості підтримувати виробництво та забезпечувати життєдіяльність регіону.

Сформульовано заходи, які доцільно застосовувати органам місцевого самоврядування залежно від віддаленості території від зони бойових дій, поділяючи регіони на три групи: прифронтові, центральні та тиллові. До основних заходів належать:

- відбудова знищених підприємств, критичної та соціальної інфраструктури;
- стимулювання започаткування бізнесу внутрішньо переміщеними особами;
- сприяння переміщенню підприємств із окупованих та прифронтових територій та допомога у запуску бізнесу на більш безпечних територіях;
- цифровізація соціальних послуг;
- розвиток туризму.

Встановлено, що окремі підходи до формування регіональної політики є універсальними й можуть застосовуватися як для прифронтових, так і для тиллових територій, зокрема цифровізація соціальних послуг.

2. Обґрунтовано необхідність надання місцевій владі достатніх повноважень для ефективного управління системою оподаткування на відповідній

території. Це сприятиме збільшенню надходжень до місцевих бюджетів, що дозволить ОМС повноцінно виконувати свої функції.

Проаналізовано класифікацію напрямів витрачання коштів місцевих бюджетів за такими ознаками:

- бюджетні функції,
- бюджетні програми,
- відомства,
- економічна характеристика видатків.

Доведено, що в умовах правового режиму воєнного стану органи місцевого самоврядування повинні спрямовувати кошти насамперед на захист громадян та відновлення територій.

3. Наслідки тривалої політики централізації влади проявляються у залежності територій від центральної влади щодо повноважень і фінансів, зниженні інвестиційної привабливості регіонів, деградації інфраструктури сільської місцевості, низькій якості надання публічних послуг та падінні рівня довіри населення до влади. В ході реформи децентралізації було проведено реорганізацію органів місцевого самоврядування шляхом їх укрупнення та зменшення кількості: кількість територіальних громад скоротилася в 7,6 разів — з 11 250 до 1 469, а районів — у 3,6 разів, з 490 до 136. Проте багато громад досі перебувають у стані реорганізації. Встановлено, що впровадження заходів, визначених у Дорожній карті реформи децентралізації, розроблених Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури, таких як підвищення ефективності адміністрування місцевих податків, налагодження місцевих запозичень та розширення міжнародного співробітництва, сприятиме зміцненню фінансової незалежності територіальних громад. Водночас важливо враховувати збільшення різниці у потенціалах розвитку різних громад у період війни, своєчасно ідентифікуючи депресивні регіони та розробляючи плани їх соціально-економічного відновлення.

4. Аналіз доходів місцевих бюджетів показав, що основну їх частку, близько 60%, складають податкові надходження, при цьому значну роль відіграє податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), який у період 2020–2023 років становив від

65,7% до 73% цих надходжень. Водночас пандемія COVID-19 та повномасштабне вторгнення росії суттєво вплинули на зниження ділової активності в більшості регіонів України, що призвело до зменшення надходжень від ПДФО та податку на прибуток. Водночас у 2022 році надходження від ПДФО зросли, зокрема через збільшення заробітної плати військовослужбовців. Значну частку доходів місцевих бюджетів - від 25% до 34% - складають міжбюджетні трансферти, що свідчить про високий рівень дотаційності місцевої влади та знижує її стимул отримувати власні надходження. Аналіз видатків місцевих бюджетів за 2020–2023 роки демонструє, що до початку повномасштабного вторгнення найбільшу частку займали видатки на освіту (41,7%) та економічну діяльність (18,8%), тоді як з 2022 року пріоритетом у витрачанні коштів стали оборона, громадський порядок, соціальний захист та соціальне забезпечення. Враховуючи це, обґрунтовано, що для зміцнення фінансової незалежності місцевої влади необхідно шукати шляхи залучення інвестицій, зокрема від іноземних партнерів, задля відновлення економіки та соціальної інфраструктури у постраждалих регіонах, а також посилювати контроль за ефективністю використання бюджетних коштів.

5. Аналіз оцінки фінансової спроможності громад показав, що найвищі показники мають великі міста та громади, розташовані далі від зони бойових дій. В 2024 році 495 громад, що становить 34,4% від загальної кількості, досягли високого рівня спроможності, що свідчить про загальне покращення показників порівняно з 2021 роком. При цьому 40% громад із високим рівнем спроможності належать до міського типу, тоді як 53% громад із критичним рівнем — до сільських, що підкреслює залежність фінансової спроможності від типу місцевості. Порівняння різних методик оцінки спроможності громад виявило їхні недоліки та дозволило запропонувати шляхи удосконалення, зокрема включення до індексу податкоспроможності таких основних доходів місцевих бюджетів, як рентна плата за спеціальне використання природних ресурсів загальнодержавного значення, акцизний податок на вироблене та ввезене пальне тощо, а також доповнення критеріїв оцінки показником ефективності використання земель, що перебувають у розпорядженні громади. Це дозволить проводити більш якісну оцінку фінансової спроможності територіальних громад.

6. Результати дослідження засвідчують, що в умовах воєнного стану представникам територіальних громад необхідно зосередитися на розвитку довгострокових партнерських відносин, які мають на меті не лише отримання допомоги в критичний для України період, а й забезпечення сталого розвитку громад у майбутньому. Аналіз динаміки міжнародного партнерства в період 2022–2024 років продемонстрував стрімке зростання, зокрема кількість укладених договорів збільшилася у 1,7 разів. Визначено ключові напрями подальшого розвитку міжнародного співробітництва, серед яких: підвищення професійного рівня кадрів, опанування англійської мови представниками громад та розробка чіткої, обґрунтованої стратегії співпраці. Реалізація цих заходів сприятиме формуванню ефективного та взаємовигідного партнерства територіальних громад на довгострокову перспективу.

7. Аналіз проблемних аспектів, з якими стикаються громади у воєнний період, дозволив виокремити ключові чинники, що впливають на зміцнення їх фінансової незалежності, серед яких: чисельність населення, що проживає на території громади, фінансова спроможність органів місцевого самоврядування, рівень стратегічного планування, досвід і професійні навички керівництва, а також географічне розташування. На основі цього було сформульовано напрями зміцнення фінансової незалежності територіальних громад, які поділено на три основні групи: підтримка людського ресурсу (включаючи підвищення довіри до влади, розвиток професійної компетентності працівників громад, а також мотивацію населення до участі у розвитку регіону), розвиток партнерства (зокрема залучення інвесторів і розширення міжнародного співробітництва) та забезпечення соціально-економічного розвитку регіону (через захист критичної інфраструктури, розширення податкових повноважень місцевої влади й зниження рівня корупції). Реалізація цих підходів сприятиме підвищенню фінансової стійкості громад та прискоренню процесу їх післявоєнного відновлення.

АНОТАЦІЯ

Мартинів Д. Л. «Напрями зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування».

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» за освітньою програмою професійного спрямування «Фінанси, фінансовий менеджмент та страхування». - Одеський національний економічний університет. - Одеса, 2025.

В роботі досліджено сутність, функції та повноваження органів місцевого самоврядування і розкрито джерела формування доходів та напрямки витрачання коштів органів місцевого самоврядування.

Здійснено аналіз функціонування органів місцевого самоврядування в контексті реформи децентралізації. Проаналізовано динаміку доходів і видатків місцевого самоврядування, оцінено фінансову спроможність територіальних громад.

Досліджено міжнародне партнерство як напрямок підвищення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування в Україні. Запропоновано шляхи зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *доходи, місцеве самоврядування, видатки, спроможність, фінансова незалежність.*

ANNOTATION

Martynov D. “Directions for strengthening the financial independence of local self-government”.

Qualification work for obtaining a bachelor's degree in the specialty 072 “Finance, banking and insurance” according to the educational program of the professional direction “Finance, financial management and insurance”. – Odessa National Economic University. – Odesa, 2025.

The work examines the essence, functions and powers of local self-government bodies and reveals the sources of income generation and directions of spending of local self-government bodies.

An analysis of the functioning of local self-government bodies in the context of the decentralization reform was carried out. The dynamics of local self-government revenues and expenditures were analyzed and the financial capacity of territorial communities was assessed.

International partnership was studied as a direction for increasing the financial capacity of local self-government bodies in Ukraine. Ways of strengthening the financial independence of local self-government under martial law are proposed.

Keywords: revenues, local self-government, expenditures, capacity, financial independence.